

Un forn de ceràmica d'època moderna a la intervenció arqueològica del carrer Cardenal Remolins (Lleida)

En aquest estudi es pretén donar a conèixer el forn d'època moderna localitzat en la intervenció arqueològica realitzada en el solar del carrer Cardenal Remolins (Lleida).

N'analitzarem, entre altres aspectes, l'estructura, el funcionament i també les produccions ceràmiques que hi apareixien associades, les quals han estat classificades i n'oferim una tipologia formal i decorativa.

Paraules clau: forn, caldera, cambra alta de cocció (laboratori), cambra baixa de cocció (sagén), graella, banqueta de cocció.

Les excavacions arqueològiques al solar del Carrer Cardenal Remolins núm. 19 (dirigides per Xavier Payà, arqueòleg de la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida) van posar al descobert les restes romanes de més envergadura localitzades fins al moment a la ciutat de Lleida.

Es tracta d'un complex termal que en principi sembla datable a la segona meitat del segle I dC o fins i tot d'època flavia (la cronologia és provisional a l'espera que finalitzin els treballs d'excavació) del qual s'ha documentat fins ara el *frigidarium*, *caldarium*, *apodyterium* i la *natatio*.

En el decurs dels treballs es va localitzar una estructura que es va identificar com un forn de ceràmica i de la qual en va aportar una bona quantitat, que és l'objecte d'aquest estudi.

In this article we study the modern kiln located in the archaeological excavation realized in Cardenal Remolins street (Lleida).

We analyse the kiln's structure and functioning and as well as the pottery productions. At the same time, we presents a formal and decorative typology.

Key words: kiln, hip, high firing room (laboratory), low firing room (sagén), grill, firing stool.

El forn

Està situat al sector SE de l'excavació, en el mateix indret on es van identificar una sèrie d'estructures associades que podrien estar relacionades amb la producció de ceràmica.

El forn (vegeu fig. 1) és de planta rectangular i acabament circular (encara que el tancament no es conserva totalment).

Les seves dimensions són 4'23 m de llarg i 2'93 d'ample i en alçat es conserva fins a 1'54 m. L'amplada dels murs oscil·la entre 0'31-0'48 m i estan construïts amb maons lligats amb argila. L'alçada conservada (1'54 m, vegeu secció fig. 1) permet apreciar l'estructura de la cambra de cocció i la caldera.

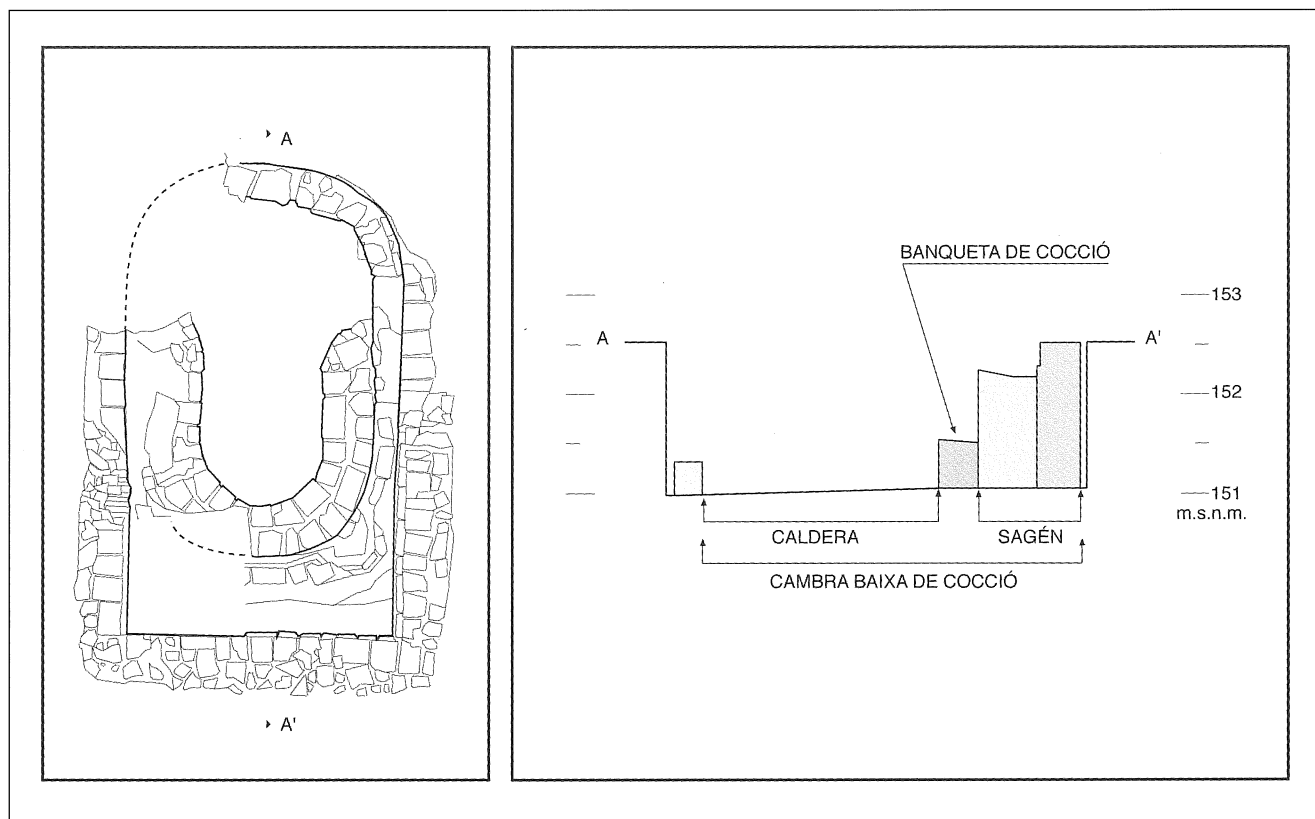

Fig. 1. Planta i secció del forn.

La cambra de cocció està situada uns 0'54 m més alta que la caldera i està formada per una banquetta en forma de ferradura adossada als murs de tancament que es conserven fins a 1'26 m d'alçada. Suposem que sobre aquest banc es col·locarien les primeres peces, i tot seguit s'apilarien mitjançant una estructura desmuntable de maons i pilars d'argila tal i com s'observa en un forn de les mateixes característiques excavat a Paterna (AMIGUES/MESQUIDA 1990).

Paral·lels i interpretació

Després de procedir a l'anàlisi de les restes hem considerat que aquest forn presenta una distribució que podria seguir el patró de la zona valenciana (concretament el de les produccions de Paterna i Manises) on hi ha una llarga tradició i on, fins i tot en l'actualitat, es continuen utilitzant.

Aquests forns consten de dues cambres de cocció: una cambra alta anomenada laboratori (AMIGUES/MESQUIDA 1990) on es courien les peces grans i una cambra baixa o sagén on coure les peces petites, que també comprendria la caldera. La separació entre cambres es faria mitjançant una graella que tindria unes obertures que permetrien la circulació de la calor entre les dues cambres.

El tancament del forn es feia mitjançant una volta que estava travessada per una xemeneia central (pendó o alule) de diàmetre més gran que les laterals. Aquesta obertura es tancava quan el forn no estava en funcionament.

L'exterior es revestia amb una capa de fang (carxata) que ajudava a mantenir la calor dins el forn (AMIGUES 1995, 135).

Amigues i Mesquida han pogut establir una sèrie de paral·lels entre aquest tipus de forn en indrets tan llunyans i diversos com són Egipte (a Fustat) i el Marroc (BRONGNART 1877, pl. XXIV; GOLVIN *et al.* 1982; BEL 1918, 142-146 citats per AMIGUES 1995). Alguns d'ells són datables del segle XVIII, però també n'hi ha d'actuals.

En el forn de Cardenal Remolins sembla que es reproduïx l'estructura dels forns anteriorment esmentats.

L'alçada conservada permet apreciar la distribució de les dues parts de la cambra baixa de cocció: la caldera i el sagén. El desnivell existent entre l'una i l'altra (0'54 m) és similar al que les separa en els forns valencians.

Com el forn de Paterna, els murs estan construïts amb maons lligats amb argila i compta amb una banquetta en forma de ferradura on s'apilarien les peces per a la cocció.

Malgrat tot, no s'ha conservat ni la graella que serveix de separació entre les cambres de cocció ni tampoc el laboratori.

Pel que fa als accessos a les cambres, cadascuna en devia tenir un d'independent i de diferents característiques (el de la cambra alta havia de ser més ample i més gran, ja que s'hi dipositaven les peces més grans) però no n'hem pogut constatar cap, probablement perquè es trobaven situats en una alçada superior a la conservada.

La caldera, situada en el tancament circular del forn, devia disposar d'un accés a peu pla (o bé mitjançant escales, taulons...) per tal de permetre dipositar el combustible a l'interior de la caldera i devia restar obert durant la cocció de les peces per tal d'afegir-ne quan fos necessari.

El laboratori devia comptar amb una porta a la qual s'accedia mitjançant escales o algun sistema similar ja que estava elevada respecte al nivell de circulació.

Funcionament del forn

El forn funcionaria de la següent manera: el terrisser carregava primer les peces de la cambra baixa i dipositava el combustible a la caldera. Després de carregar el sagén (que, com hem esmentat anteriorment, no es tancava durant la cocció) carregava les peces grans al laboratori i tancava la porta.

Les flames i la calor passaven lateralment de la caldera al sagén, on s'anaven coent les peces que hi havia, i després pujaven a través de la graella i passaven al laboratori, on hi havia altres peces dipositades i d'aquesta manera es completava el procés de cocció.

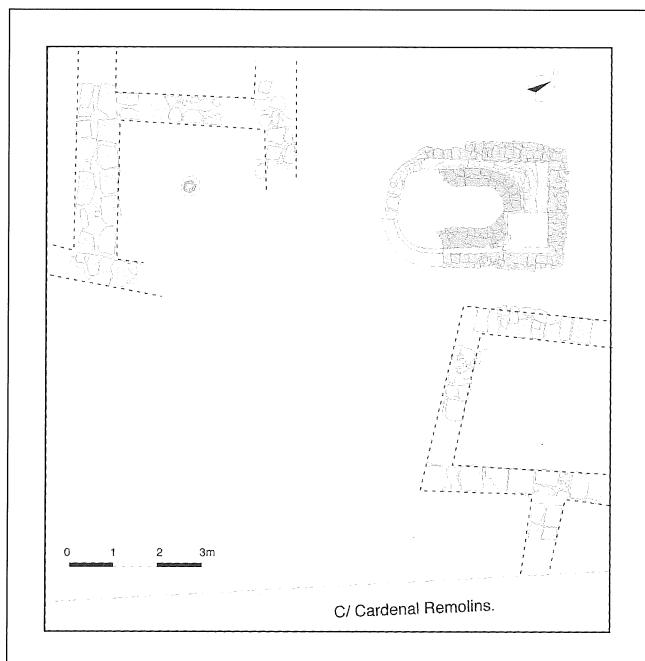

Fig. 2. Situació del forn i les estructures associades.

Estructures associades

Al sud del forn (vegeu fig. 2) s'ha localitzat un àmbit quadrangular amb un paviment de morter de calç amb un pendent pronunciat cap al centre on es troba una mena de recollida d'aigües i que està perfectament delimitat per quatre murs.

Aquest àmbit podria haver tingut la funció d'assecador de les peces de ceràmica abans d'iniciar-ne el procés de cocció i podria tractar-se d'un recinte cobert o bé a l'aire lliure. També pot tractar-se de l'indret on es prepara l'argila que s'ha d'utilitzar per a la fabricació de la ceràmica.

A l'est hi ha dos àmbits més, però no han estat delimitats completament ja que s'orienten cap a sota el tall d'excavació. En un dels àmbits apareix un fragment de ceràmica idèntic al de la decoració de pinzell pinta en blau que va aparèixer amb la ceràmica que reblia el forn.

Fig. 3. Vista general del forn.

La ceràmica

En l'estudi d'aquests materials s'ha partit d'una sèrie de directrius: en primer lloc s'ha identificat la ceràmica segons la seva funcionalitat. En el nostre cas hem identificat produccions de taula i cuina, encara que aquesta darrera no hi sigui pràcticament representada. Les peces estan molt mal conservades i són totes elles vidrades en tons verdosos i groguencs. Hi ha fragments de morters, olletes, etc. i sembla que són peces que no es van produir al forn sinó que hi van ser llençades en abandonar-se la producció, i algunes presenten signes d'haver estat exposades al foc.

A continuació s'han classificat les diferents peces en funció de les seves característiques formals, fet que ha donat lloc a l'establiment d'una tipologia de la vaixel·la objecte d'aquest estudi i, en tercer lloc, s'han diferenciat les produccions i les decoracions de la ceràmica.

Les ceràmiques van aparèixer en una mateixa unitat estratigràfica, fet que fa pensar s'hi van abocar en abandonar-se el forn.

En el conjunt del carrer Cardenal Remolins el tipus predominant és el de la ceràmica amb vernís blanc estannífer decorada en blau, seguit de les peces decorades amb policromia; la ceràmica decorada en blanc i verd i el reflex metàl·lic (la presència d'aquest és molt minsa, ja que només se'n conserven tres fragments).

Pel que fa a la ceràmica oxidada, val a dir que apareix en una quantitat considerable, però això no vol dir que es fabriqués per a no ser decorada. Es pot pensar que es tracta de peces que estarien en un primer estadi del procés productiu del forn: es tractaria del bescuit, la primera cocció que es fa un cop l'argila s'ha assecat.

També hi ha peces que no estan decorades, només presenten el vernís blanc. Aquest fet també pot indicar que són peces sense acabar, ja que pot ser que els manqui la decoració amb els òxids, tot i que hi ha a

la ciutat abundants paral·lels de plats i escudelles sense decorar.

Tipologia de les formes

Les peces són, en la seva major part, formes obertes. Hem identificat escudelles de diferents mides i plats. Cal remarcar que hi ha una peça que destaca per la seva raresa i que per les seves dimensions es pot qualificar de servidora.

Pel que fa a les formes tancades, hem constatat la presència de gerres i pots d'apotecari de mides diverses.

Cal remarcar, però, que l'estat de les peces és molt fragmentari (encara que hi ha peces que han pogut ser quasi restituïdes) i ens ha impedit apreciar algunes formes en la seva totalitat.

Formes obertes

Escudelles

Les escudelles són les peces més abundants i presenten com a característiques principals el cos hemisfèric i la vora recta amb el llavi arrodonit. Gairebé totes segueixen aquest patró a excepció d'alguna peça que presenta el perfil carenat. Aquest tipus de vaixel·la s'utilitzaria per al consum d'aliments líquids o semilíquids.

Tenen un diàmetre que oscil·la entre els 11 i els 16 cm i una alçada aproximada entre 5 i 6 cm. Respecte a la base d'aquestes peces, cal dir que n'hi ha una gran varietat (vegeu la taula de formes, fig. 4).

Algunes de les escudelles presenten peu: aquest pot ser de disc (fig. 4.1), umbilicat (fig. 4.2) o anular (fig. 4.3). Cal remarcar també que hi ha escudelles que presenten fons umbilicat (fig. 4.4). Aquesta diversitat ha estat determinant a l'hora de classificar les peces.

Pel que fa a les nanses, hi ha pocs casos en què s'hagin conservat les orelletes (fig. 4.5), tot i que hi ha evidències que algunes de les peces en duïen. Hem pogut constatar la presència de dos tipus d'orelleta: simple i lobulada. En el primer cas, apareix en peces amb vernís blanc i no porta cap altre tipus de decoració. En el cas de les orelletes lobulades, apareix amb decoració de trama (rombes) en color blau o amb ratlles inclinades.

Plat

Pel que fa als plats, també presenten varietat, ja que hi tenim representades les dues formes més corrents: el plat fondo i el plat pla. Presenten una vora exvasada amb el llavi arrodonit i diferents formes de fons o peu. Alguns presenten una carena interna marcada on hi ha la unió entre la vora i el fons o peu. Així doncs, podem distingir entre plats amb peu de disc (fig. 4.6) o de fons umbilicat (fig. 4.7 i 4.8).

Les mesures van des dels 17 fins als 24 cm de diàmetre i els 2'5-5 cm d'alçada. També és una forma freqüent, però en menor quantitat que les escudelles.

Servidora

La servidora (fig. 4.10) presenta una vora lleugerament exvasada amb el llavi arrodonit, cos agallonat i

peu anular. Les seves dimensions són majors que les dels plats (26 cm de diàmetre i 11 cm en la seva base). El seu estat de conservació és bastant dolent, encara que se'n conserven molts fragments.

Formes tancades

Pel que fa a les formes tancades, disposem de gerres i pots d'apotecari.

Gerra

Les gerres (fig. 4.11) són de cos globular, amb boca trilobulada amb un abocador i porten una nansa a l'esquena. La seva base (plana) mesura 10'5 cm i fan entre 19-20 cm d'alçada. Les diferències entre elles rau en les dimensions (algunes són una mica més petites).

Pot

Els pots (fig. 4.12) tenen repeu anular, cos cilíndric, una carena molt marcada, un coll estret i una vora recta amb llavi arrodonit. També presenten diferents mides, però conserven la mateixa forma.

Un fet curiós és que, mentre les formes obertes tenen com a element decoratiu bàsic el vernís blanc estannífer (generalment apareix en l'interior de la peça, però en molts casos també apareix a l'exterior), les formes tancades no presenten cap mena de decoració, potser perquè es tracta de peces defectuoses o bé que no han estat acabades, com ja hem indicat anteriorment.

Les decoracions

En el conjunt que ens ocupa, les ceràmiques més corrents són les que duen vernís estannífer i decoració en blau, encara que n'hi ha en policromia (blanc, blau i verd; blanc, blau, verd i groc; blanc i verd; blanc, blau, verd i manganès) així com ceràmica vidrada blanca moderna.

Cal remarcar que l'estat de les peces és bastant fragmentari i això ha dificultat la tasca d'identificació d'alguns dels motius.

Aquests, però, són molt diversos i la majoria tenen una disposició més o menys fixa en la peça que decoren i apareixen en els diferents tipus de peces (escudelles i plats).

Així doncs, podem classificar els motius decoratius en funció de la seva situació en la peça:

Vora

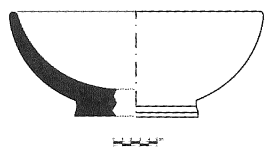
La vora porta gairebé sempre una decoració de cercles concèntrics, el nombre dels quals pot variar segons la peça. Normalment, les peces en duen dos o tres, i el gruix dels traços sol variar (vegeu fig. 5.1).

Aquest tipus de decoració apareix tant en plats com en escudelles, però hem observat que en els primers i segons és freqüent trobar tres cercles mentre que en les terceres la decoració més corrent és amb dos cercles concèntrics.

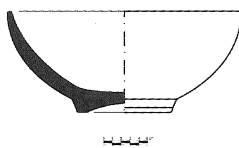
Un altre motiu que es repeteix és el de l'aspa amb punt inscrita dins un quadrat. Aquest tipus de decoració

Formes obertes:

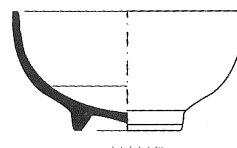
Escudella

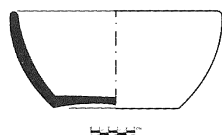
1

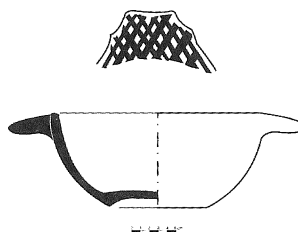
2

3

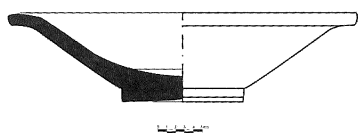

4

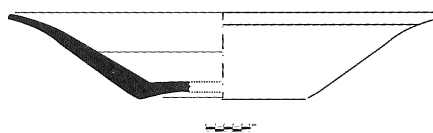

5

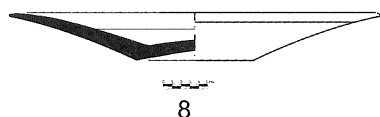
Plat

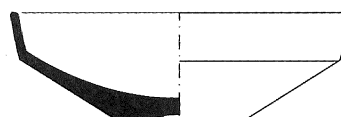
6

7

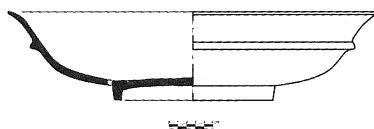

8

9

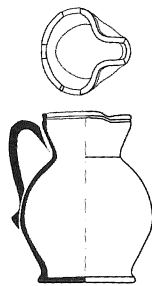
Servidora

10

Formes tancades

Gerra

11

Pot

12

Fig. 4. Taula de formes. Ceràmica segle XVI.

no apareix exclusivament a la vora, sinó que en alguns casos la trobem al cos o al fons (fig. 5.2a). Es tracta d'un motiu corregut que s'estén al llarg de tota la vora de la peça que decora i que, a voltes, pot presentar variacions. En algun cas (vegeu fig. 5.2b) l'aspa es presenta situada en l'espai comprès entre dos cercles concèntrics de traços més gruixuts.

Una altra decoració que segueix aquesta línia és la que hem anomenat palmeta inscrita dins un quadrat. Aquest, com l'anterior, és un motiu corregut i apareix en les escudelles, acompanyat d'un cercle concèntric que se situa a sota (vegeu fig. 5.3).

Cos

Pel que fa al cos, aquest es decora amb una gran varietat de motius, normalment configurant una orla. Però entre ells destaca el de l'essa encadenada. És el més freqüent i apareix en tota mena de peces (escudelles i plats). Tot i que resulta habitual trobar aquest motiu en blau sobre fons blanc, hi ha alguns casos en què es dona a la inversa (vegeu fig. 6.1a i 1b).

Un altre tipus de decoració del cos és el dels traços curts inclinats (vegeu fig. 6.2) que apareix, sobretot, en escudelles. La particularitat d'aquest motiu resideix en el fet que el trobem tant en blau com en verd.

I també veiem un exemple de decoració del cos amb petites estrelletes de color groc (vegeu fig. 6.3).

Fons

El fons de la peça és la part que presenta més varietat en el repertori decoratiu, encara que hi ha temes que es repeteixen tot introduint algunes variacions.

Un dels temes més utilitzats és el del paisatge (vegeu fig. 7.1a i 1b). Aquest motiu s'utilitza en les escudelles (no en tenim cap mostra en plat o plat). Els paisatges que tenim presenten el cel, núvols i alguns d'ells herbes i plantes o, en altres casos, arbres (concretament sembla que es tracta de xiprers). Aquests motius van inscrits quasi sempre dins un cercle o dos concèntrics.

També trobem motius com el de les palmetes o flors de lis contraposades (fig. 7.2) també inscrites en dos cercles concèntrics, i els asteriscs (n'hi ha de dimensions diverses i amb diferents formes d'execució (vegeu fig. 7.3).

Un dels motius que més es repeteix i que presenta major varietat de presentacions és el que hem anomenat estrella de mar (MONREAL/BARRACHINA 1983, 107): uns cops es representa amb una mena de flors de lis intercalades (vegeu fig. 8.1) i també amb palmetes. Altres cops es presenta sola (vegeu fig. 8.2) o bé amb uns puntets al costat (vegeu fig. 8.3).

Un dels casos més estranys és quan es presenten dues estrelles de mar sobreposades formant-ne una de sola amb més puntes (vegeu fig. 8.4).

Tots aquests motius es presenten inscrits dins dos o tres cercles concèntrics, segons els casos.

Aquest tipus de decoració apareix en el nostre conjunt tant en plats, com en escudelles.

Però les estrelles apareixen en formes diferents a les de l'estrella de mar, ja sigui com a element central al fons.

Així doncs, veiem que hi ha peces que porten una gran estrella central de vuit puntes en manganès, però amb les revores de color verd i inscrita dins un doble cercle concèntric de color blau (fig. 9.1) o bé el mateix tipus d'estrella en color verd i acompanyada de petites fulles de color groc (fig. 9.2).

Hi ha altres traços que apareixen decorant el fons més rarament, com són per exemple el motiu de l'aspa central amb quatre flors (que hem identificat com poncelles de roses, ja que les flors representades no estan obertes) de tija molt llarga i amb dues fulles cadascuna (vegeu fig. 10.1); algun motiu amb una trama que forma rombes i que va inscrita en un doble cercle (vegeu fig. 10.2) i el de les fulles de julivert contraposades (vegeu fig. 10.3) i la roseta de dotze puntes (vegeu fig. 10.4), a més de les diferents representacions de palmetes (vegeu fig. 10.5).

Decoracions que s'estenen per tot l'interior de la peça

Hi ha peces, però, en les quals no es poden distingir les parts abans esmentades (vora, cos i fons) ja que la seva decoració s'estén per tot l'interior de la peça sense cap mena de separació. Aquest tipus de decoracions es donen amb més freqüència en els plats, encara que hi ha escudelles que també es decoren així.

Un d'aquests motius seria el de la fig. 11.1 on veiem un plat que es decora amb cercles concèntrics a la vora dels quals parteixen una mena de traços en diagonal i unes agrupacions de sis petits traços o ditades. Més o menys al que seria el centre de la peça hi ha una representació del que sembla una flor envoltada de dues línies rectes i dues d'ondulades disposades formant una mena de rectangle.

Hi ha uns grups dintre dels plats que porten una decoració molt esquemàtica o estilitzada i amb variacions (no n'hi ha cap que sigui igual a un altre).

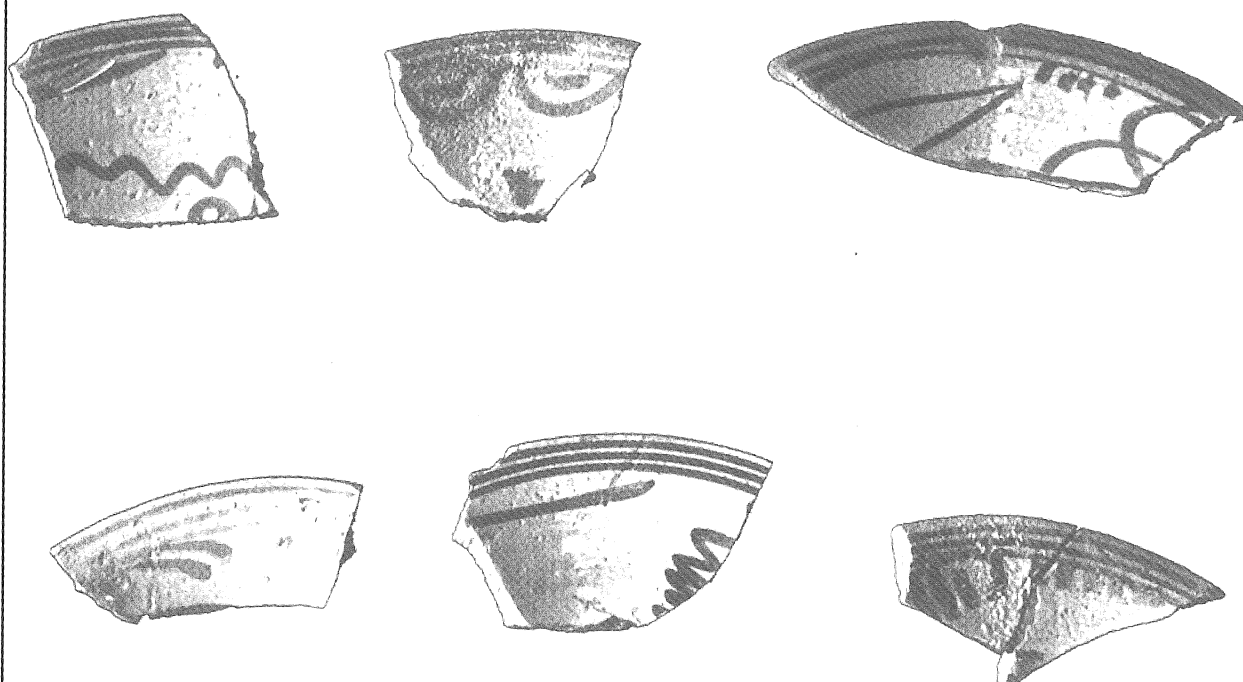
El primer d'aquests grups és el que hem anomenat de motius esquematitzats (vegeu fig. 11.2). Aquest tipus de decoració apareix en diferents indrets, com ara Barcelona (DD.AA. 1991) i Mataró (AMIGÓ *et. al.* 1987).

Hi ha un altre grup que destaca per la seva extrema raresa, ja que porta decoració de pinzell pinta (vegeu fig. 11.3), però en color blau (aquest tipus de decoració és molt habitual en ceràmiques de reflex metàl·lic). Es tracta d'una peça decorada amb una tècnica pròpia de la ceràmica que es feia a Barcelona (tot i que és una decoració pròpia de Paterna. LLORENS 1989): el pinzell triple. S'anomena així perquè en dibuixar marcava tres línies, una de central, ampla, i una de fina per cada banda.

Una de les possibles interpretacions és que podria tractar-se d'unes primeres proves o imitacions de les tècniques i les decoracions pròpies de les produccions en reflex metàl·lic. Aquest fet també explicaria la manca de presència de ceràmica de reflex metàl·lic, que podria trobar-se en un moment inicial de la seva introducció a la nostra ciutat.

En el cas de les escudelles trobem un tipus de decoració radial que parteix del centre de la peça i arriba fins a la vora, decorada amb cercles concèntrics (vegeu fig. 11.4). Aquests tipus de decoracions són molt freqüents en les produccions de Paterna.

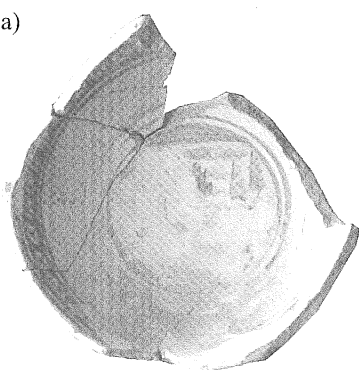
1.- DECORACIÓ DE CERCLES CONCÈNTRICS:

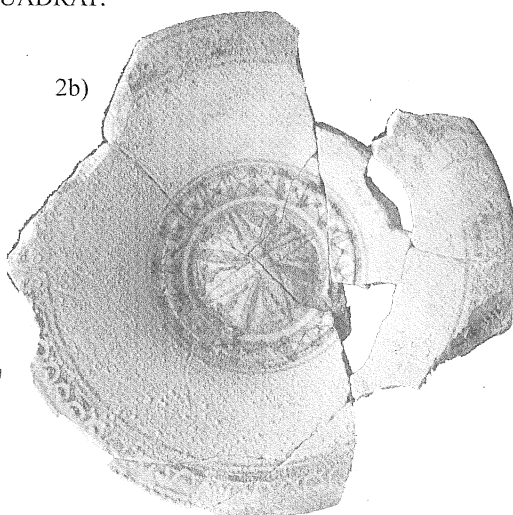
MOTIUS INSCRITS DINS D'UN QUADRAT:

2.- ASPA

2a)

2b)

3.- PALMETA

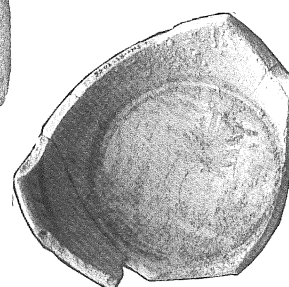
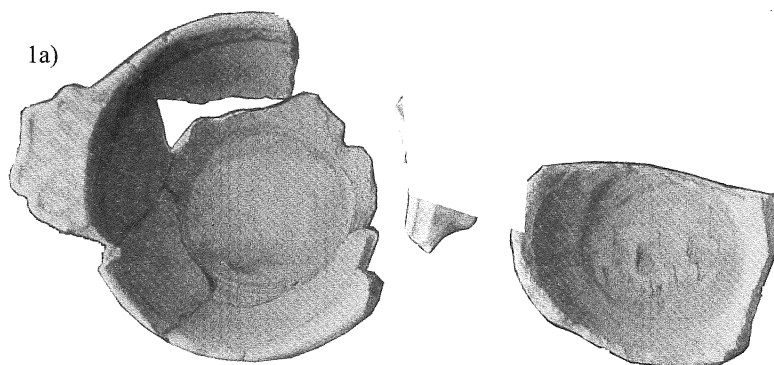

Fig. 5. Motius decoratius localitzats a la vora.

1. MOTIU D'ESSA ENCADENADA

1a)

1b)

2. DECORACIÓ DE TRAÇOS CURTS

3.- DECORACIÓ AMB PETITES ESTRELLES

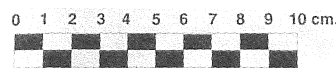
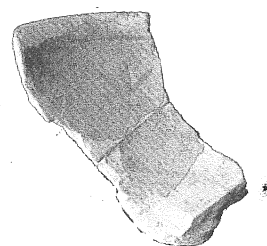
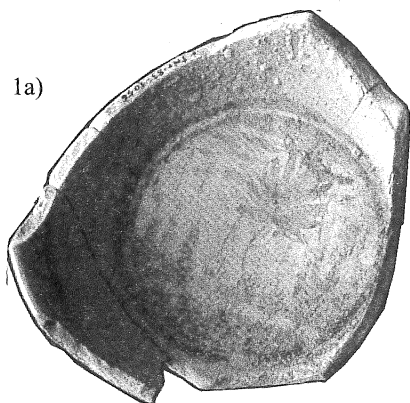

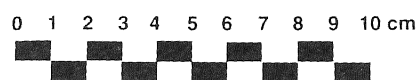
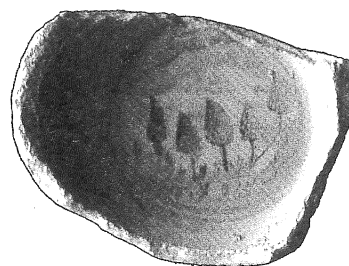
Fig. 6. Motius decoratius localitzats al cos.

1. DECORACIÓ DE PAISATGE:

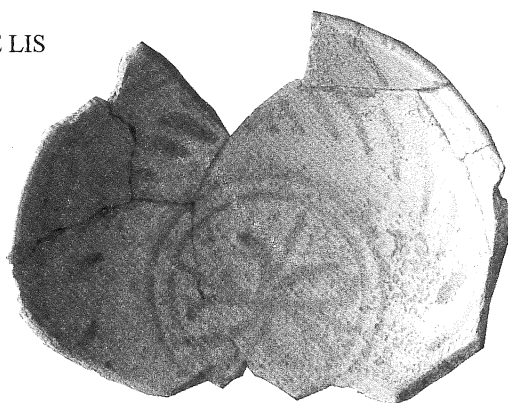
1a)

1b)

2.-MOTIU DE FLORS DE LIS
CONTRAPOSADDES.

3.- MOTIU DE L'ASTERISC

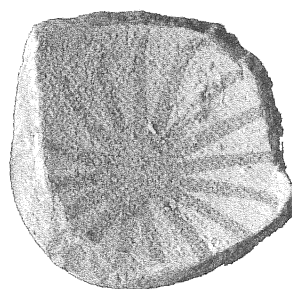
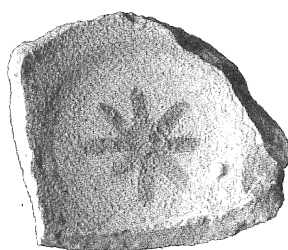
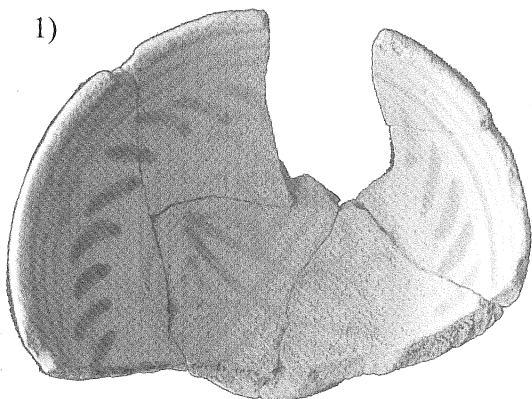

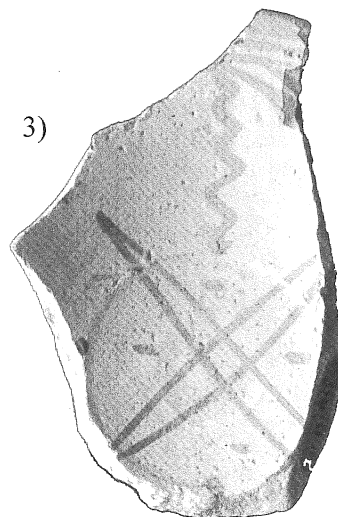
Fig. 7. Motius decoratius localitzats al fons.

ESTRELLES DE MAR:

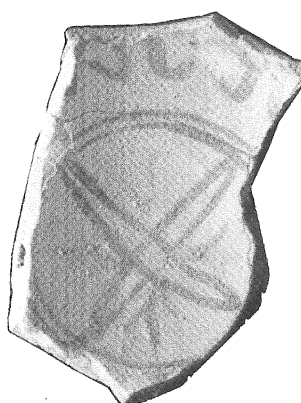
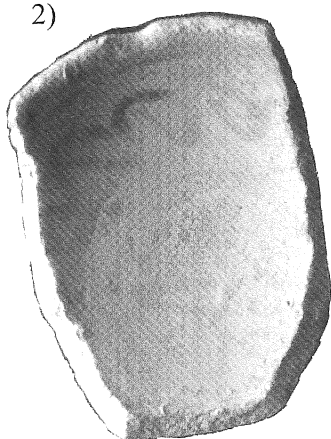
1)

3)

2)

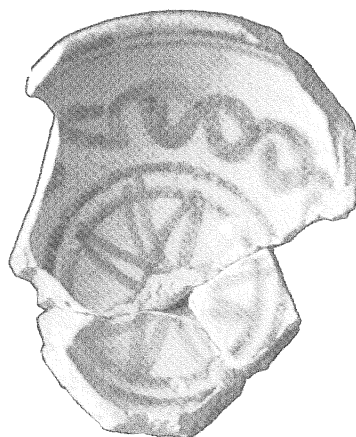
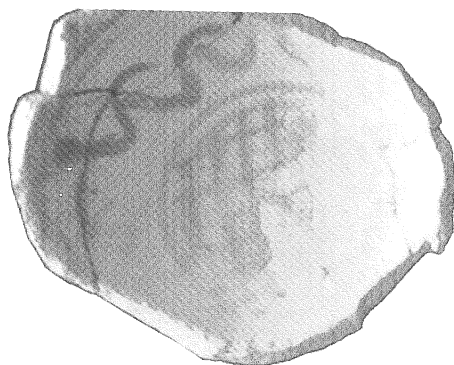
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 cm.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 cm

4)

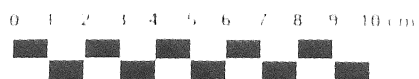
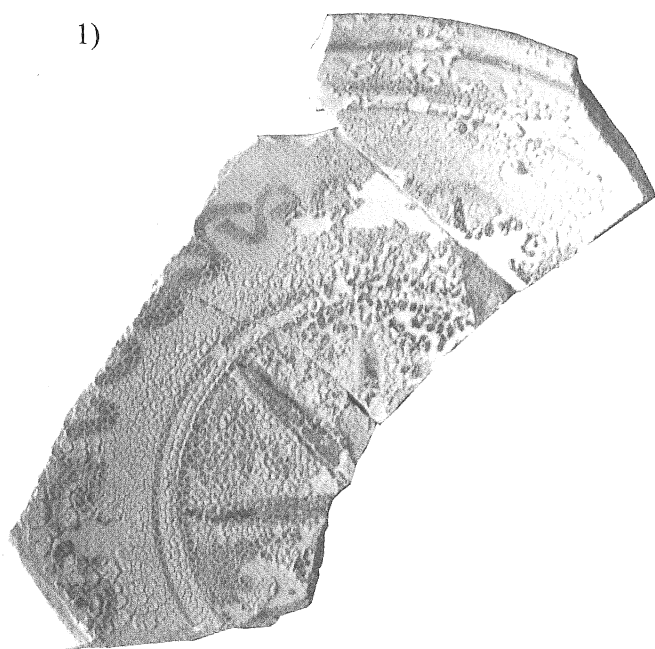
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 cm

Fig. 8. Motius decoratius localitzats al fons: estrelles de mar.

ESTRELLES

1)

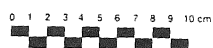
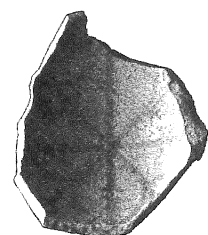
2)

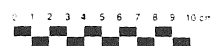
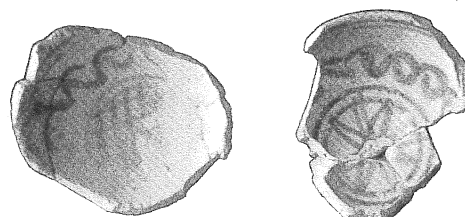
Fig. 9. Motius decoratius localitzats al fons: estrelles.

ALTRES MOTIUS:

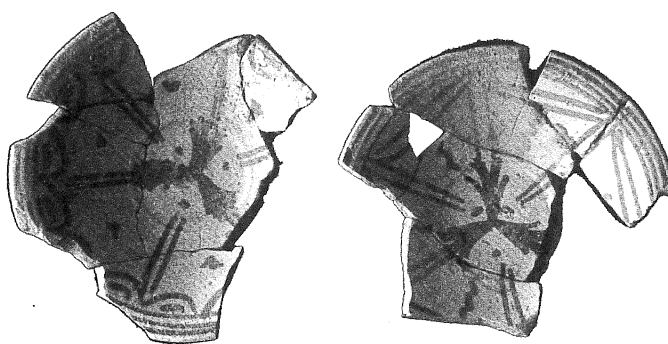
1) ASPA CENTRAL AMB 4 FLORS

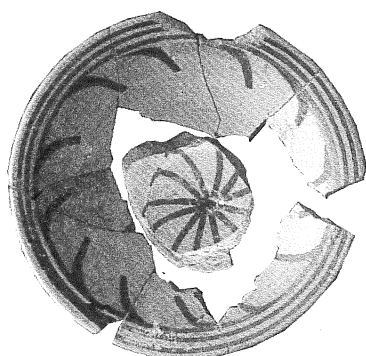
2) ROMBES INSCRITS EN DOBLE CERCLE

3) FULLES DE JULIVERT CONTRAPOSADAS

4) ROSETA DE 12 PUNTES

5) REPRESENTACIONS DE PALMETES

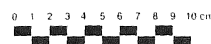
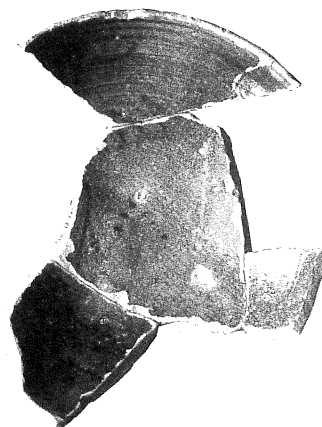
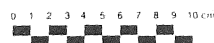
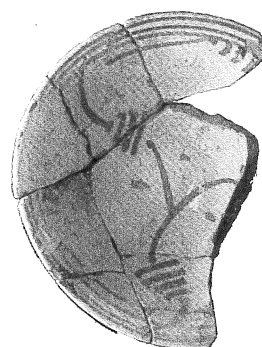

Fig. 10. Motius decoratius localitzats al fons, menys freqüents.

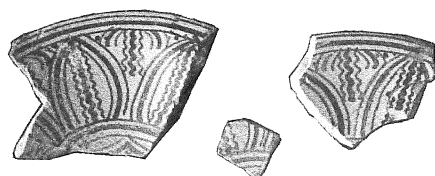
1.- MOTIU CENTRAL VEGETAL ENCERCLAT

2.- DECORACIONS ESQUEMATITZADES

3.- DECORACIÓ AMB PINZELL PINTA

4.- DECORACIÓ RADIAL

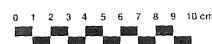
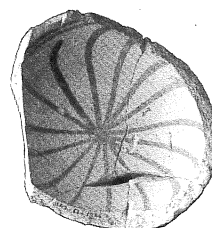

Fig. 11. Motius decoratius que ocupen tot l'interior de la peça.

Exterior de la peça

El motiu de l'estrella és el que s'utilitza en la decoració de l'exterior de les peces, tal i com palesa el fet que totes les peces amb decoració exterior que hem identificat porten aquest motiu en combinació amb unes agrupacions de pinzellades horitzontals intercalades.

Composicions decoratives

Un cop analitzades les decoracions podem apreciar que hi ha una sèrie d'elements que apareixen combinats entre ells, com per exemple els cercles concèntrics a la vora (2 o 3, segons les peces) i els traços curts inclinats a la zona del cos. Els motius centrals poden variar, però són generalment amb palmetes contraposades o amb estrelles.

Una altra combinació que es repeteix és la de decoració de paisatge al centre amb un motiu inscrit dins un quadrat a la vora (ja sigui amb aspa, amb punt o amb una palmeta). És comú a gairebé totes aquestes peces dur decoració d'estrelles a l'exterior.

El tema de les flors de lis contraposades combinant amb les pinzellades horitzontals és també un tema que apareix amb freqüència, encara que exclusivament en escudelles.

El tema de l'essa encadenada el trobem en tot tipus de peces (plats, escudelles) i combina amb molts elements diferents.

Altres materials

A més dels materials ceràmics cal assenyalar que hem trobat elements associats amb el procés productiu de la ceràmica. Així doncs, han aparegut en la mateixa unitat estratigràfica de rebliment del forn i barrejats amb la ceràmica gran quantitat de petits trípodes (concretament 406) i també peces que formaven part del torn (la base circular sobre la qual es modelava la peça).

Paral·lels del conjunt i datació

Un cop analitzat el conjunt, podem apreciar que hi ha dues parts molt significatives pel que fa a les decoracions. En primer lloc, trobem tota una sèrie de decoracions que no apareixen en altres indrets de la geografia catalana i que per tant poden ser considerades com a locals i, en segon lloc, unes decoracions que tenen paral·lels en jaciments de Mataró (Can Xammar), Sant Just Desvern (El Bullidor), el Castell de Llinars del Vallès i alguns jaciments de la ciutat de Barcelona.

Al jaciment del Bullidor hem localitzat els motius que hem anomenat estilitzats o esquematitzats, mentre que al Castell de Llinars del Vallès hem pogut identificar les decoracions de l'estrella de mar amb les seves variants: flors de lis intercalades, inscrites en un o més cercles concèntrics, acompanyades de fulles, amb estrelles sobreposades...

Al jaciment de Can Xammar (Mataró) hem localitzat diversos motius que són presents en el conjunt de Cardenal Remolins: d'una banda l'anomenat petxina de Sant Jaume (vegeu fig. 11.1), algunes peces amb decoració radial que ocupa tota la peça (generalment trobem aquest tipus de decoració en escudelles, vegeu fig. 11.4) i també peces decorades amb el motiu de l'asterisc i les fulles de julivert.

El motiu de la roseta d'onze puntes (en el nostre conjunt apareix decorant un plat) ens apareix a Barcelona decorant una escudella. Alguns d'aquests motius són atribuïbles a Paterna i Manises (radis, fulles de julivert...).

En segon lloc, cal remarcar que hi ha una producció que, per la raresa en les seves decoracions, pot ser considerada com a local. En aquest grup destacarien motius com els de l'essa encadenada, les palmetes i les aspes amb punt inscrites dins un quadrat, així com els motius de paisatge amb les seves múltiples variants (arbres, plantes...).

Tot i que la cronologia d'alguna d'aquestes decoracions correspon a mitjan segle xv tenim raons per pensar que es tracta d'imitacions d'aquests motius realitzats en època més tardana i que es fan a la nostra ciutat (és a dir, es copien les ceràmiques de Paterna i Manises).

Però en aquest forn es duia a terme, alhora, una mena "d'investigació" amb la decoració en blanc i blau, fet que palesa l'aparició d'aquests fragments de ceràmica amb la decoració de pinzell pinta (que té una cronologia més tardana) en blau i tota aquesta sèrie de decoracions locals.

Es tracta, doncs, d'una producció primerenca en blanc i blau de mitjan segle xvi en un moment en què la major part de la ceràmica es decorava amb el reflex metàl·lic.

El fet que no trobem aquestes decoracions amb posterioritat, quan es produeix l'esclat de la ceràmica decorada en blau (aproximadament 1625) fa pensar que ens trobem davant de produccions que no van subsistir, potser perquè no van tenir sortida al mercat (per un canvi en els gustos dels consumidors) o bé perquè en aquestes dates hi ha un canvi en les ceràmiques decorades amb blau, ja que s'adopten els patrons decoratius de Muel, que esdevindrà des d'aleshores el principal centre productor de ceràmica cap al qual s'orientarà la producció de la ciutat de Lleida.

Pel que fa a la datació del forn creiem que és la mateixa que es pot atribuir a la ceràmica, ja que aquesta s'hi va abocar per reblar-lo. Segurament estava en funcionament a mitjan segle xvi (c. 1550) i es va abandonar o destruir a inicis del segle xvii (1r quart) fet que es palesa en el canvi en la ceràmica decorada en blau que apareix a la ciutat en aquesta època i que substituiria produccions com les del forn de Cardenal Remolins.

Esther Bardina

C/ Alcalde Porqueres, 18, 2n, 2a
Lleida

Bibliografia

AMIGÓ *et. al.* 1987

Amigó *et al.*; *El Bullidor, jaciment medieval*, Ajuntament de Sant Just Desvern.

AMIGUES 1995

F. Amigues, "La cerámica valenciana: sus técnicas de fabricación" dins C. GERRARD, A. GUTIÉRREZ, VINCE, (eds.); *Spanish medieval ceramics in Spain and the British Isles*, Tempus Reparatum BAR International Series 610.

AMIGUES, MESQUIDA 1990

F. Amigues, M. Mesquida, "Tradición alfarera en Paterna. Pasado y presente", *Fours de potiers et "testares" médiévaux en Méditerranée occidentale*, Publications de la Casa de Velázquez, Madrid, 142-155.

CERDÀ 1991

J. A. Cerdà, "Un conjunt de ceràmica del segle XVI procedent de Can Xammar (Mataró)", *Laietània*, 6, 157-182.

DD.AA. 1991

DD.AA.; *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Barcelona (catàleg exposició).

LORIENTE, OLIVER 1992

A. Lorient, A. Oliver, *L'antic Portal de Magdalena*, Monografies d'Arqueologia Urbana, 4, La Paeria, Lleida.

LLORENS 1989

J. Llorens, *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic. Segles XV al XVII*, F. Llorens S.A., Barcelona.

MARTÍNEZ CAVIRÓ 1982

B. Martínez Caviró, *La loza dorada*, Editora Nacional, Madrid.

MESQUIDA 1992

M. Mesquida, "La cocción de cerámica en un horno medievall", *Tecnología de la cocción cerámica desde la antigüedad a nuestros días*, Asociación de Ceramología, Alicante, 123-139.

MONREAL, BARRACHINA 1983

L. Monreal, J. Barrachina, *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TELESE 1991

A. Telese, *La vaixel·la blava catalana de 1570 a 1670*, Elements gràfics/Arts gràfiques Cuscó S.A, Barcelona.